

Riigikohtu arvamus pankrotiseaduse ja teiste seaduste muutmise seaduse eelnõu (195 SE) muudatusettepanekute nr 3 ja 4 kohta

1. Muudatusettepanek nr 3 (PankrS § 44 muutmine)

Kui enne 1. jaanuari 2010 kehtinud PankrS § 44 lg 3 andis ühele grupile pandipidajatele (kellel ei olnud pankrotivõlgniku vastu isiklikku nõuet, küll aga asjaõiguslik täitmisenõue) võimaluse pöörata pant (eelkõige hüpoteek) täitmisele väljaspool pankrotimenetlust, täitemenetluses, sest pankrotiseaduses eriregulatsiooni ei olnud, siis eelnõuga tahetakse kõik nõuded koondada ühtse regulatsiooni alla ja lahendada pankrotimenetluses. Sellega võiks nõustuda, kui nimetatud pandipidajate huvid jäävad varasemaga võrreldes samal määral kaitstuks (eelnõus eelkõige § 44 lg 6). See pole aga kindel. Pandipidajate huvide kaitsmise võimalusi varasema PankrS § 44 lg 3 kontekstis on Riigikohus käsitlenud nt 21. märtsi 2011. a määruses nr 3-2-1-1-11 ja 21. oktoobri 2010. a määruses asjas nr 3-2-1-98-10.

Meie arvates oleks mõistlikum lahendus siiski see, kui pantija pankroti korral saaks pandipidaja valida, kas osaleda pankrotimenetluses või täitemenetluses oma nõude realiseerimisega. Kui tegu on aga kolmandast isikust pantija pankrotiga, pole ju üldse selge, kas tagatud nõue üldse vajab tagatise realiseerimist, kuna võlgnik (kes ei ole maksejõuetu) võib tagatud võlga korralikult edasi maksta. Arusaamatu on, miks on vaja igal juhul pandieset müüa, kui tegelikult vajadust selleks kunagi ei tekigi, ja siis luua keeruline süsteem mitterahalise asjaõigusliku realiseerimisenõude tunnustamisest (pankrotimenetluses tuleks tunnustada vaid rahalisi isiklikke nõudeid), tingimuslikust nõudest ja raha hoiustamisest. Miks peab igal juhul olema menetlus suunatud vara müümisele pandita? Tegelikult kahjustatakse sellega potentsiaalselt kõiki osalisi. Teistes riikides on lahendused paindlikumad.

2. Muudatusettepanek nr 4 (PankrS § 45 muutmine)

Ei nõustu PankrS § 45 muutmisega selliselt, et pankroti väljakuulutamise lõpeb ka kuue kuu jooksul enne ajutise halduri nimetamist võlgniku varale seatud kohtulik hüpoteek. Pigem võiks kaaluda PankrS § 45 n-ö vastassuunas muutmist või tervikuna kehtetuks tunnistamist, st et pankroti väljakuulutamine ei tooks kaasa ei aresti(pandiõiguse) ega kohtuliku hüpoteegi lõppemist. Või ehk muuta seadust nii, et pankroti väljakuulutamise kaasneks vaid väga lühikesel perioodil enne ajutise halduri nimetamist (nt 1 kuu) seatud tagamisvahendite lõppemine. Varem seatud tagatised saab kehtetuks tunnistada tagasivõitmise korras nagunii, kui nendega on võlausaldajate huve kahjustatud. Kaaluda võib ka ainult käsutuskeelu lõppemist, aga mitte arestipandiõiguse lõppemist. Aresti lõppemisega tekib ebavõrdsus nõude rahuldamise järjekohtade tähenduses, sest arest annaks nõude rahuldamisel eelisjärjekorra koos hüpoteegipidajatega. Sama kehtib kohtuliku hüpoteegi korral. Arusaamatu on, mis eesmärgil ja kelle huvides soovitakse pandipidajate õigusi kahjustada.

PankrS § 45 kehtiv sõnastus on tekitanud olulisi probleeme kriminaalmenetluses, kus nimetatud norm võimaldab konfiskeerimise tagamisel kuritarvitusi. Vt selle kohta lähemalt Riigikohtu 7. detsembri 2016. a määrus kriminaalasjas 3-1-1-68-16, p-d 45 jj, eriti p-d 48, 50–53. Lisaks võib küsida, millist väärtust kannab muudatuse tagajärjel tekkiv nt selline olukord, mil kriminaalasjas kannatanu saavutab tsiviilhagi tagamiseks kohtuliku hüpoteegi, siis läheb süüdistatav pankrotti ja kannatanu õiguspäraselt saavutatud kohtulik hüpoteek lihtsalt kustutatakse. Seda veel olukorras, kus kannatanu nõuded on võrdsed võlgnikuga seatud isikutega. Meie arvates oleks muudest muudatustest sõltumata õige näha pankrotiseaduses ette võlgnikuga seatud võlausaldajate nõuete (eelkõige nn allutatud laenude) rahuldamine tagumisel järjekohal, millela lahendataks paljud n-ö suunatud pahatahtlike pankrotimenetlustega seotud probleemid.

Avaldame tõsist kahtlust ka pakutava muudatuse põhiseaduspärasuse suhtes. Esmajoones näeme probleemi selles, kui kohus on pankroti väljakuulutamise hetkeks asjas otsuse küll teinud, aga kohtulik hüpoteek on seatud vähem kui kuus kuud enne ajutise halduri määramist. Piiratud asjaõigused (sh hüpoteek AÕS §-de 325 jj tähenduses) kuuluvad omandipõhiõiguse kaitse alla. Tegemist on konkreetse varaliselt hinnatava õiguspositsiooniga, mis annab õigustatud isikule õiguse ise otsustada, kuidas seda kasutada. Ekslik on muudatusettepaneku põhjendus, nagu ei sarnaneks kohtulik hüpoteek piisavalt n-ö tavalise hüpoteegiga. Ka PankrS muutmisel 2006. aastal tugineti vastupidisele argumendile – „kohtulik hüpoteek võib teatud juhtudel muutuda ka nn tavaliseks hüpoteegiks“ (SE 273 seletuskiri). Kui võib vaielda, kas kohtulik hüpoteek kuulub omandipõhiõiguse kaitsealasse enne kohtuotsuse tegemist tagatud nõude kohta, siis pole kahtlust, et pärast otsuse tegemist see sinna kuulub. Ka AÕS § 363 lg 2 viitab sellele, et piiratud asjaõiguse staatuse omandab kohtulik hüpoteek siis, kui kohus on sellega tagatud nõude rahuldanud. See tähendab, et PankrS § 45 esimene lause, mille kohaselt lõpeb kohtulik hüpoteek, mis tagab kohtu poolt rahuldatud nõuet, riivab omandipõhiõigust. Ja ei ole võimalik mõista, kuidas saaks isikult põhiseaduspäraselt võtta kord omandatud õiguse seda kuidagi hüvitamata ning lisaks kohelda isikut ebavõrdselt teiste (tehinguliste või seaduse alusel õigused omandanud) pandipidajatega. Samad argumendid kehtivad paraku ka juba kehtivas õiguses sisalduva aresti pankrotiga lõppemise kohta ning seda just pandiõiguse lõppemise aspektist.

Nõustuda ei saa ka kavandatava § 45 viimase lausega, mille kohaselt lõpeb kohtulik hüpoteek mh juhul, kui võlgniku vastu esitatud nõue jääb PankrS § 43 lg 2 alusel läbi vaatamata. Riigikohus on 9. veebruaril 2011. a tsiviilasjas nr 3-2-1-143-10 tehtud otsuse p-des 16–21 põhjalikult selgitanud, miks ei tohiks hagi läbi vaatamata jätmisega vältimatult kaasneda kohtuliku hüpoteegi lõppemist. Seda eelkõige võlausaldajate võrdse kohtlemise vajaduse tõttu. Sama seisukohta on korratud Riigikohtu 5. oktoobri 2016. a lahendis tsiviilasjas nr 3-2-1-85-16, p-s 24. Neid seisukohti pole põhjust muuta.

Kui kohtulik hüpoteek on seatud enne hagi esitamist ja hagi ei ole pankroti väljakuulutamise hetkeks veel esitatud, siis samuti kohtulik hüpoteek lõpeb (PankrS § 45 teine lause – kuigi see norm kasutab mingil põhjusel ebamäärast sõnastust „võlgniku vastu esitatud nõude osas ei ole algatatud kohtumenetlust“). Ka see tundub ülemäärane, kuna hagi tagamise ja hagi esitamise vahele ei saa jääda rohkem kui kuu aega (TsMS § 382 lg 2). Vähem kui 6 kuud enne ajutise halduri määramist seatud kohtulik hüpoteek aga lõpeb niikuinii PankrS § 45 esimese lause alusel.

3. Avalik-õiguslike nõuete tunnustamine

Lisaks märgime jätkuvalt, et põhjendatud ei ole kavandatav muudatus, mille järgi avalik-õiguslikust suhtest tekkinud nõuete tunnustamise üle peetavate vaidluste lahendamine antakse pankrotimenetluses halduskohtu asemel maakohtu pädevusse (PankrS §-de 4 ja 104 muudatused). Praeguseks on kujunenud selge praktika, kes, mida, millise tähtaja jooksul ja millises korras vaidlustada saab. Eelnõu muudab seda oluliselt, kusjuures tehtavad muudatused on segadust tekitavad ja selgelt ebapiisavad.

Kavandatava muudatuse puhul võib tekkida olukord, kus sama avalik-õigusliku nõudega seotud vaidluse lahendamise pädevus on samal ajal nii maakohtul kui ka halduskohtul. Nt maksuotsuse tegemisel solidaarvõlgnikele tuleb pankrotivõlgnikust solidaarvõlgniku puhul maksuotsust vaidlustada eelnõu kohaselt tulevikus maakohtus ning teise (või teiste) solidaarvõlgniku puhul endiselt halduskohtus. See võib kaasa tuua vastuolulised lahendid eri kohtuharudes ning kahtlemata on see ka riigi seisukohast kulukam.

Kavandatav PankrS § 4 lg 5 sätestaks järgmist: „Vaidlused nõuete, sealhulgas avalik-õiguslike nõuete tunnustamise üle pankrotimenetluses kuuluvad pankrotiasja menetleva maakohtu pädevusse.“ Samal ajal säiliks PankrS § 35 lg 1 p 2, mis sätestab, et pankroti väljakuulutamisega

läheb haldurile üle õigus olla võlgniku asemel kohtumenetluses menetlusosaliseks vaidluses, mis puudutab pankrotivara või vara, mille võib arvata pankrotivarasse. Viidatud paragrahvi täiendatakse p-ga 6², mille järgi peatub võlgniku pankrotimenetlusega seotud kohtumenetlus seniks, kuni haldur otsustab menetlusse astumise, kuid mitte kauemaks kui nõuete esitamise tähtaja lõpuni.

Eelnõus on puudulikult reguleeritud, mis saab selliste avalik-õiguslike nõuete tunnustamisest, mille osas on kohtumenetlus pooleli, sh näiteks asja seni menetlenud kohus on otsuse teinud, kuid vaidlus kõrgemas astmes on võimalik (vrd kehtiv PankrS § 43). Lisaks halduskohtu pädevuses olevatele asjadele võib see puudutada ka maakohtu pädevuses olevaid kriminaal- ja väärteoasju, samuti kohtulahendiga määratud trahve ja menetluskulude nõudeid. Eelnõust jääb selgusetuks, kas juba toimuvad kohtumenetlused tuleks lõpetada, et koondada vaidluste lahendamise pankrotiasja menetleva maakohtu pädevusse (sh kas maakohus saaks ümber hinnata nt haldusasja lahendamisel tehtud ringkonnakohtu otsust), või jätkuksid kohtumenetlused PankrS §-des 35 ja 43 sätestatud arvestades, sh oleksid pooleliolevad kohtuasjad n-ö tingimuslikud nõuded vms.

Näiteks kavandatava PankrS § 4 lg-st 5 võiks järeldada, et maakohus peaks hagita menetluses lahendama vaidlused võlgnikult kriminaalasjas kohtumäärusega välja mõistetud menetluskulu või kohtuotsusega määratud rahalise karistuse või rahuldatud avalik-õigusliku nõude osas, kui võlgniku pankrot kuulutati välja enne kriminaalasjas tehtud lahendi jõustumist. Sel juhul tekib ka küsimus, kes on näiteks trahvinõude kaitsmisel võlausaldaja esindaja, kes pankrotimenetluses osaleb: kas see on trahvi määranud ametnik, kohus või Rahandusministeerium, kellele trahv laekuma peaks.

Avalik-õiguslike nõuete tunnustamisega seotud regulatsiooni muutmine soovitud kujul eeldab tunduvalt põhjalikumat eriregulatsiooni PankrS-s ja mitmes teises seaduses. Kohtumenetlust reguleerivates seadustes tuleks kehtestada selge kord, kas, kuidas ja milliste tagajärgedega toimub menetluse lõpetamine juba avalik-õigusliku vaidluse üle käivas kohtuasjas, kui menetlusosalisele kuulutatakse välja pankrot. Praegu kavandatavad muudatused on selgelt ebapiisavad.